

el va fer mereixedor del premi «Joaquim Xirau» per a aquest gènere el 1990, allunyat en conseqüència del tractat sociolinguístic habitual a casa nostra i del to de crispació que l'acompanya habitualment, interessant en part i alhora també en una

altra bona part mancat de rigor i de credibilitat, però en qualsevol cas suggerent, no gens sobrer.

JOSEP MURGADES

Maria Josepa GALLOFRÉ i VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991 («Biblioteca Abat Oliba», núm. 99). 542 ps.

Tota la vida sentint parlar de la brutal repressió que, amb especial aferrissament en l'àmbit de la llengua i de la cultura, va dur a terme el franquisme contra Catalunya. També, qui més qui menys, en major o menor part de la seva existència, en coetaneïtat estricta o en inacabable posteritat, patint-ne les conseqüències directes o indirectes.

I, tot i amb això, posats que som a remetre'ns a estudis que documentin factualment, de manera tan implacablement objectiva com animicament desapassionada, què cosa va ser aquell pertinaç projecte etnocida, poques són encara les aportacions bibliogràfiques de pes que n'aixequin acta i s'esforcin a fer-ne les valoracions subsegüents.

N'és la capdavantera indiscutible l'obra de Josep Benet *Catalunya sota el règim franquista*, escrita i publicada encara durant la dictadura i, per tant, des de la clandestinitat més combativa (1973). A la seva saga, per bé que amb un plantejament cronològic molt més ampli —pràcticament d'ençà de la Nova Planta— i feta ja des de la relativa comoditat de l'actual règim de democràcia formal, *La persecució política de la llengua catalana* (1985), de Francesc Ferrer i Gironès, aborda també el procés secular —incrementat pel franquisme al màxim— de bandejament de la llengua per part de l'estat espanyol. Totes dues obres, a banda les especificitats respectives, coincideixen en el procediment d'exhumar lleis, decrets, disposicions i tota mena de paperassa fruit d'una inequívoca voluntat exterminadora i assimilista. Textos tots ells prou explícits i per si sols cantaires perquè ambdós autors no vagin més enllà de proveir-los d'aquells mínims comentaris destinats a fer-ne la indispensable glossa de presentació i d'enjudiciament crític.

A aquest panorama, de base elemental tan sòlida com alhora mancada fins ara d'ulteriors ramificacions de recerca documental i d'anàlisi interpretativa, s'hi afegeix de fa ben poc un estudi imponent que

pal·lia en substantiva part aquestes deficiències i fressa nous camins a la investigació futura en aquest camp.

El llibre de Maria Josepa Gallofré i Virgili bé podríem dir que és el resultat del viatge en el temps fet per l'autora a l'infern de la censura franquista en allò que fa referència a l'actuació d'aquesta contra la cultura catalana durant els dotze primers —i durs, i llargs— anys de règim dictatorial.

Treballant com a font primària de recerca amb els arxius de censura estatals i, subsidiàriament, amb material contingut en altres arxius, públics i privats, preferentment de Catalunya, dolent-se de la desaparició dels fons documentals de la Delegació de Propaganda a Barcelona, i servint-se, a més, de diferents testimonis orals —entre els quals sobresurt el de l'injustament amnistiàt *cuñadísimo* Serrano Suñer—, Gallofré ha bastit un circumstanciat estudi en què el corpus documental més significatiu és adduït a tall d'apèndix o bé com a element vertebrador i alhora il·lustratiu d'un discurs analític propi, tan sospesat com rigorós, tendent a demostrar que un dels objectius primordials de la censura franquista era el de la destrucció pura i simple del públic lector en llengua catalana; o, dit altrament, el d'invaldar tot el procés de culturització dut a terme per Catalunya d'ençà de la Renaixença, retrotraient-ne així la llengua a l'estadi de l'oralitat i de la domesticitat estrictes.

Per aconseguir-ho, les autoritats franquistes començaren, maquiavèlicament, per no dictar disposicions públiques sobre la «il·legalitat» de l'edició catalana. Fidels al principi de l'*«aquí no se prohibe nada, sólo se autoriza»*, i atès el fet que una tal ambigüïtat no podia sinó afavorir l'exercici arbitrari del poder, deixaren a les conveniències i a l'estratègia de cada moment l'aplicació de la censura amb criteris més o menys severs.

Era clar, en qualsevol cas, que aquestes

autoritats mai no es proposaren el recurs a la llengua autòctona com a mitjà de desplegament d'una política cultural en català addicta al règim (i prou que hi havia catalans que s'haurien avingut a col·laborar-hi), ja que allò de què es tractava era tot just de «castigar» la «*discola provincia*» arrabassant-li el tret diferencial per excel·lència.

A partir d'aquest supòsit programàtic i d'aquella indefinició legal va procedir llavors a Catalunya la censura franquista. La seva escassa i vacil·lant permissivitat, conseqüència tant de les diferents crisis dins l'aparell de poder de l'estat franquista d'aquells anys com, d'altra banda, de la progressiva resposta d'iniciatives editorials diverses que malden per obtenir en català un espai mínim dins la cultura pública, s'adequarà així sempre a les directrius d'una política substitutòria que fomenti la identificació del català amb usos lingüístics residuals, de caire merament emotiu o arqueològic, mancats de valor instrumental i científic, i que n'asseguri alhora la progressiva patuesització formal.

Són alguns dels exemples colpidors d'aquesta política, després de les purges inicials en fons llibreters i editorials destinades a esplanar el camí d'aquella «*España nueva*» sorgida de la rebel·lió militar, l'autorització d'obres tradicionals com ara el «*Calendari dels pagesos*» o els llibrets de falles (1940), o la del mateix *Misteri d'Elx* (1941), «*escrito en una especie de idioma raro, mezcla de catalán, valenciano y hasta catalán*» [!], la tolerància pel que fa a la lletra de composicions «*antiguas, populares y anónimas*», la condició imposada de moment a la represa de la Fundació Bernat Metge d'acompanyar el text català de la corresponent traducció espanyola –segons s'havia estipulat ja també per a l'edició d'alguns catecismes escolars–, el famós episodi del permís (1941) per a la reedició de l'obra de Verdaguer «*con la ortografía de la época*» –mesura cínica-ment justificada «*por el valor de tipo filológico que esto pueda tener*», quan és evident que del que es tractava era de barrar el pas a la normativa fabriana a causa de tot el que aquesta significativa–, la llum verda prodigada amb comptagotes a les obres etiquetades de «*clásicos*» i a les destinades «*para eruditos*» –amb «*prólogo y notas en castellano*», això sí–, el foment del *barcelonismo* localista com a antídoto contra qualsevol catalanisme nacional –en paral·lel amb allò que s'estava fent semblantment amb el *leridanismo* i amb el *tortosinismo*–, el confinament gradual de permisos per a l'edició en català a l'àmbit eteri de l'anomenada «*creación literaria*» –una «*creación*» que no admetia

les traduccions ni cap producte que no estigués absolutament desvinculat de la realitat concreta, fins al punt que no hi trobava de moment legal cabuda (1947) l'obra del costumista de vuit-cents Emili Vilanova!–, la prescripció terminant de tot allò que fos *Sachprosa* d'investigació o fins de simple divulgació –amb exponents indicatius tan extrems, i alhora grotescos, com el fet de prohibir, després d'haver baixat la guàrdia amb el manual culinari d'Ignasi Domènech, *La teca* (1946), altres obres de temàtica semblant, «*cuya autorización en catalán daría precedente para obra de todo género*»–, la màniga més ampla, en definitiva, per a tot allò que fos només folklore i obres innòcues de tiratge reduït o en exclusiva edició de bibliòfil.

Amb el seu treball –que cal esperar que veure matissat i aprofundit per aportacions futures de la mateixa autora o de qui també es decideixi a *to take a walk on the wilde side* de la història politico-cultural recent del país–, Maria Josepa Gallofré ha autenticat aquella intuïció de Riba quan aquest insinuava a Joan Fuster que l'intent de «*lingüicidi*» no podia sortir d'un *cuarto de banderas*, sinó que obeïa a una planificació raonada i perfectament conxeadora dels ressorts que calia manipular per fer regredir la llengua a la més desvalguda inòpia funcional comunicativa.

Altament, és també prou simptomàtic que els procediments de subordinació d'una llengua per part de l'altra en l'època més dura del nacionalsocialisme, segons els ha estudiat aquí l'autora, trobin una més que remarcable coincidència, *mutatis mutandis* de rigor admesos, amb els actualment també vigents en ple socialnacionalisme. També ara hi ha cretinosos i tubausos que, talment un José Antonio i un Tovar de llavors, acusen la normativa fabriana d'artificiosa i la combaten en nom d'una suposada naturalitat i d'unes no menys preteses gràcies populars espontànies, amb la inequívoca finalitat de veure constricta la llengua dins la cleda del vulgarisme més eixorc; també ara, possem per cas, cal que la versió catalana del «*Diari Oficial de la Generalitat*» vagi obligatòriament acompanyada de la corresponent versió espanyola per tenir validesa legal; també aquella producció cultural que abans s'havia de sotmetre ineludiblement a les lleis polítiques de la censura, cal ara que s'esforci a sobreviure enmig de les lleis econòmiques d'un mercat inexorablement darwinia; també ara l'edició en llengua catalana continua veient-se afectada d'una hipertròfia literària i d'un fort dèficit quant a bibliografia tècnico-instrumental. L'opressió continua, només

que amb mitjans esdevinguts més subtils, més «democràtics», més a l'alçada de les actuals circumstàncies.

Una reflexió, just apuntada, clou el llibre: la de la influència exercida pels condicionants creats per la censura sobre les opcions de gènere, d'escola i d'estil seguides a partir de llavors per les lletres catalanes. Una influència, aquesta, no gens tinguda en compte per Gabriel Ferrater quan el 1953 escrivia el seu altrament perspicac article *Madame se meurt...* I que és negada a hores d'ara per qui s'entesta a veure-hi una simple excusa racionalitzadora d'unes impotències creatives que, si veritablement hi són, és en bona part, en

el cas català, per causa del bony contret durant aquells anys i tots els que vindrien encara després.

Aquesta obra ho denuncia i ens ajuda a endevinar-ne algunes de les múltiples seqüeles posteriors. Per això és, com bé diu Joaquim Molas al seu pròleg, una bomba en potència. Perquè ens fa estalvis del rebregat discurs del victimisme –planyívol, acomodaticí, inoperant– i ens restitueix a la crua constatació d'allò que aquest país va ser ben a desgrat seu: víctima. I d'allò a què aquest ha d'aspirar encara a deixar de ser per sempre més.

JOSEP MURGADES

Eugeni XAMMAR, *Seixanta anys d'anar pel món. Converses amb Josep Badia i Moret*. Barcelona. Edicions dels Quaderns Crema, 1991 («Serie Gran», núm. 13). 582 pàgines.

«En Xammar morirà inèdit». Amb aquesta afirmació categòrica, prou coneguda, Josep Pla es referia al seu gran amic Eugeni Xammar en el retrat que en va fer a l'«Anuari dels Catalans» de 1924-1925. Si deixem de banda la publicació en vida d'algun opuscle, cal donar la raó a Pla: Eugeni Xammar, que havia publicat milers d'articles efímers en periòdics d'Europa i d'Amèrica, moria l'any 1973 inèdit. No sense haver dictat, però, providencialment, a Josep Badia i Moret, *Seixanta anys d'anar pel món*, les seves apassionants memòries o, com ell preferia anomenar-les –perquè ho considerava menys pretensions– el seu «llibre de records» (p. 543). Disset anys després de la publicació d'aquella obra, a càrrec d'Editorial Pòrtic (1974), i quan Eugeni Xammar continua essent un autor poc conegut, cal celebrar l'encert de posar a l'abast del lector actual una reedició de la seva única obra. Aquesta lloable iniciativa dels Quaderns Crema ve a completar l'aposta d'aquesta editorial per la recuperació de la figura de Xammar, que fa dos anys ja es començava a materialitzar en l'edició, breu però representativa, del recull d'articles *Periodisme*, també a cura de Josep Badia.

Seixanta anys d'anar pel món aplega els records d'una figura singular i excepcional en el panorama de les nostres lletres. Eugeni Xammar va ser, d'una banda, un autèntic professional del poliglòtisme –en els serveis lingüístics de diversos i prestigiosos organismes internacionals– que a les memòries, amb tot, no deixa d'explicar-nos els seus inicis, quan encara podia

creure que *No smoking* prohibia l'ús de l'esmòquing (p. 130). Xammar va ser, d'altra banda, una curiosa barreja del cosmopolitisme més ultrat –un autèntic «cul d'en Jaumet», exiliat voluntari arreu del món– amb el més ínfim localisme –el Vallès: Granollers i l'Ametlla. Va ser, d'acord amb aquest últim aspecte, un patriota *sui generis*, d'un fidel catalanisme recalcitant, militant d'Unió Catalanista –«jo he romàs sempre i sóc encara avui un home fidel als principis irreductibles de la Unió Catalanista» (p. 53)–, però alhora pràtià fins a la medulla. Un home que, tot i lluitar per la República i fins i tot representar-la a l'estranger, manifestava després de la guerra que era un «monàrquic pragmàtic». Eugeni Xammar va ser, sobretot, un esperit escèptic de mena. Ja a quatre anys i mig, en sentir la història bíblica de Jonàs al col·legi, tenia, per primer cop, «la sensació que m'aixecaven la camisa» (p. 26). La mateixa sensació que li havien d'inspirar anys més tard, per posar un parell d'exemples, el cofoisisme de la Segona República o l'espectacle de la societat russa postrevolucionària.

Seixanta anys d'anar pel món ens fa ben palesa, especialment, la dimensió més rellevant d'Eugeni Xammar: el periodisme. En el relat circumstanciat de les vicissituds en aquesta activitat professional –iniciada el 1913 a «El Día Gráfico» i continuada en altres periòdics catalans, castellans, europeus i americans o en organismes internacionals com la Societat de Nacions o l'Associated Press– Eugeni Xammar se'ns mostra un periodista al ser-